COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP 's-Gravenhage
telefoon 070-3116611

Samenstelling/Productie
mw. drs. M. Bookelman
mw. I. Ender
mw. drs. M. Höfkens
M. van Ingen
drs. M. Jansen
mw. drs. S.R. Jonkergouw
mw. M. Mohansingh
drs. A.F.J. Niemeijer
mw. drs. L.A. Nizet
mw. R. Ramautar
mw. drs. C. Scheffer
ir. Th. A.J. Schiere
drs. A. Schuurman
mw. drs. E.B. de Snoo-van de Garde
ing. M. Spooren
drs. J.L.R. Valk
ir. M. Verwey

Begeleidingscommissie
L.J. van den Boogert
D. Brouwer de Koning
drs. R. Daalder
drs. Th. M. Elsing
W. de Jong
drs. W.B.J. Polman
ir. D. van der Veen
ir. J. G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Rooduyn vorm & druk

's-Gravenhage, december 1994

A. **HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING**
J.L.R. de Valk
juli 1993

B. **BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK**
E.B. van de Garde
L.A. Nizet
M. Verweij
november 1988

C. **INVENTARISATIE**
E.B. van de Garde
L.A. Nizet
M. Verweij
1988

INHOUDSOPGAVE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

2. FYSISCHE GESTELDHEID
   2.1. Ontstaanswijze
   2.2. Bodemgesteldheid en reliëf
   2.3. Afwatering en waterstaat

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK
   3.1. Ontginning en agrarisch grondgebruik
   3.2. Niet-agrarisch grondgebruik
   3.3. Visuele karakteristiek

4. INFRASTRUCTUUR
   4.1. Wegen
   4.2. Wateren
   4.3. Dijken en kaden
   4.4. Spoorwegen
   4.5. Openbare nutsvoorzieningen

5. NEDERZETTINGEN
   5.1. Algemeen
   5.2. Kernen
      5.2.1. Voorhout
      5.2.2. Piet Gijzenbrug
   5.3. Verspreide bebouwing

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

GERAADPLEEGDE KAARTEN

BIJLAGEN

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

C. INVENTARISATIE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (M.I.P.) is Zuid-Holland onder-verdeeld in negen inventarisatiegebieden. De gemeente Voorhout is gelegen in het Inventarisatiegebied West-Rijnland (zie figuur 1). De gemeente Voorhout telde op 1 januari 1992 10.810 inwoners. De landoppervlakte bedroeg 12,17 km^2, de oppervlakte aan binnen-water 0,42 km^2. De totale oppervlakte was 12,59 km^2. De bevolkingsdichtheid bedroeg 888 inwoners per km^2

De gemeente Voorhout telt twee kernen, namelijk het gelijknamige dorp en de buurt Piet Gijzenbrug.

De gemeente Voorhout grenst in het noorden aan de gemeenten Noordwijkerhout en Lisse, in het oosten aan de gemeente Sassenheim, in het zuiden aan Oegstgeest en in het zuidwesten en westen, respectievelijk aan de gemeenten Rijnsburg en Noordwijk. De grenzen kwamen tot stand in 1818 toen Voorhout een zelfstandige gemeente werd, nadat het in eerste instantie in 1810 als gemeente opgeheven was en bij de gemeente Sassenheim was gevoegd. De grenzen vinden hun oorsprong in die van de Ambachtsheerlijkheid Voorhout, welke in 1798 op hield te bestaan.

De grens van de gemeente Voorhout met de omliggende gemeenten volgt grotendeels een tracé van boezemwateren, hoofd- en nevenmolentochten en kavelsloten. Vanaf de Noordwijkse brug volgt de grens, die tevens de westgrens is van de polders Boekhorst en Berg en Daal, de Haarlemmertrekvaart tot aan het punt waar de grens met een hoek van 90 graden naar het zuidoosten afbuigt. De grens, die hier de Lageveense en de Beekpolder doorsnijdt, loopt dwars door een perceel tuinbouwgrond en volgt verder een tracé van zand- en kavelsloten tot aan het voormalige boezemwater de Beek. Vervolgens loopt de grens via de Molentocht, Teylingersloot, Mottigersloot en Molensloot naar het zuidoosten, waarbij de Mottigerpolder en de Roodemolenpolder worden doorsneden. Vanaf de Dinsdagsche Wetering volgt de grens een kronkelig tracé van molentochten en nevenmolentochten, door de polders Elsgeest en Hoogeweg, om via de Dinsdagsche Wetering weer in de Haarlemmertrekvaart uit te komen.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Ontstaanswijze

Het huidige geologische landschap, waarvan de gemeente Voorhout deel uitmaakt, kwam tot stand tijdens het Holoceen: het tot vandaag voortdurende geologische tijdvak dat circa 10.000 jaar geleden aanving. Mariene en fluviatiele processen speelden in de landschapsvorming de hoofdrol.

Het begin van het Holoceen werd gemarkeerd door een klimaatsverbetering. Door de smeltende ijsmassa's ontstond een proces van zeespiegelstijging. Tussen 8000 en 4800 jaar geleden werd een groot deel van laag-Nederland, dat met basisveen bedekt was, door de zee overstroomd, waarbij dikke pakketten zand, zavel en klei werden afgezet. Tot circa 4800 jaar geleden werd het kustgebied gedomineerd door de zee; de mariene invloed werd vervolgens teruggedrongen doordat er langs de kust een vrijwel gesloten strandwal was ontstaan, die de overstroming van het achter gelegen gebied verhinderde. In een bestek van ongeveer 1000 jaar werden er van oost naar west een serie strandwallen opgeworpen. In het patroon van de strandwallen zijn drie verschillende generaties te onderscheiden, die zich verder vertakken in de omgeving van de Oude Rijnmonding. De meest oostelijke strandwal, waarop onder andere Rijswijk, Leidschendam en Voorschoten liggen, is de oudste; de middelste strandwal, waarop ondermeer Den Haag, Wassenaar, Oegstgeest, Voorhout en Lisse liggen, is van jonger datum; de meest westelijke strandwal, waarop ondermeer Noordwijk en Noordwijkerhout liggen, is de jongste. Op de strandwallen werden door de wind aanzienlijke hoeveelheden zand afgezet. De duinen die zich aldus vormden worden Oude Duinen genoemd, in tegenstelling tot de Jonge Duinen die in de Middeleeuwen ontstonden. Als gevolg van het ontstaan van de strandwallen, verslechterde de afwatering van het achter de strandwallen gelegen gebied en van de lagere gronden tussen de strandwallen: de strandvlakten. Hier vormde zich veen, het zogenaamde Hollandveen. Op de plaats waar de Oude Rijn in de zee uitmondde, bogen de strandwallen af. Circa 3500 jaar geleden nam de invloed van de zee toe en brak de zee door de monding van de Oude Rijn naar binnen. Er ontstond een estuarium waar mariene processen de overhand hadden. In het mondingsgebied erodeerden de rivierafzettingen en de uitlopers van de strandwallen gedeeltelijk en werd er Jonge Zeeklei en zand afgezet. Er brak nu een periode aan waarin een toename van de zeeïnvloed werd afgewisseld door een afname van de zeeïnvloed. Aan de zeeïnvloed kwam een einde tussen 1000 tot 1200, toen de monding van de Oude Rijn verzandde en langs de kust Jonge Duinen werden gevormd, een proces dat zich tot circa 1600 voortzette.

2.2. Bodemgesteldheid en reliëf

De gemeente Voorhout is gelegen op de overgang van het strandwallenlandschap naar het estuariumlandschap van de Oude Rijn. Deze ligging heeft geresulteerd in drie verschillende landschapstypen, die samenhangen met drie verschillende grondsoorten, namelijk: de strandwalgronden, de strandvlaktegronden en de estuariumgronden.

De strandwalgronden zijn gelegen op de strandwal, dat wil zeggen de, op natuurlijke wijze

ontstane, ZW-NO-georiënteerde zandrug met de daarop gevormde Oude Duinen. De strandwal en de Oude Duinen zijn in de gemeente Voorhout tot N.A.P. afgegraven. De aldus ontstane gronden worden zanderijgronden genoemd. Als gevolg van de omwerking van de grond ten behoeve van de bollenteelt, hebben deze gronden een dikke humushoudende bovengrond.

De strandvlaktegronden zijn de laaggelegen gronden tussen de strandwallen of vertakkingen daarvan. Ze liggen in de polders aan weerszijden van de strandwal. Als gevolg van de lage ligging vormde zich hier veen, dat door overstroming bedekt werd door een laagje klei, dat naar het noordoosten uitwigt. Hierboven bevindt zich een laag van 50 tot 70 centimeter kalkloos leemarm zand.

De estuariumgronden worden aangetroffen rondom de monding van de Oude Rijn, met uitlopers tussen de naar het zuiden toe uitstekende strandwallen. Ze liggen in het zuidwestelijk gedeelte van de gemeente Voorhout, ter plaatse van de polders Elsgeest en Hoogeweg. De gronden kenmerken zich door de aanwezigheid van een kronkelig patroon van resterende getijdekreken, waarvan de oeverwallen bestaan uit zavel en waarvan de achterliggende lager gelegen gronden, ook wel komgronden of broekgronden geheten, met zwaardere klei (Jonge Zeeklei) overdekt werden.

Als gevolg van het afgraven van de strandwal en de Oude Duinen, is het reliëf in de gemeente Voorhout grotendeels verdwenen. De hoogte varieert van maximaal N.A.P. +0,5 op de strandwalgronden tot minimaal N.A.P. -0,4 op de strandvlakte- en estuariumgronden.

2.3. Afwatering en waterstaat

Oorspronkelijk waterde Voorhout op natuurlijke wijze, door veenstroompjes en getijdekreken, via de Oude Rijn op de Noordzee af. Na de volledige verzanding van de Oude Rijn, in de loop van de 12e eeuw, ontstonden er problemen met de afwatering van dit gebied. Omstreeks 1220 werd, vermoedelijk in verband met de genoemde problemen, het hoogheemraadschap Rijnland opgericht. Op gezag van het hoogheemraadschap, werden op de lager gelegen strandvlakten weteringen gegraven, waarvan een deel ontstond door kanalisatie en doortrekking van vroegere getijdekreken en veenstroompjes. De namen van deze weteringen werden veelal afgeleid van de dag waarop zij op last van het hoogheemraadschap 'geschouwd' (= geïnspecteerd) werden. Het grondgebied van Voorhout loosde sindsdien zijn water op weteringen, die behoorden tot Rijnlands boezem benoorden de Rijn. Rijnlands boezem benoorden de Rijn, die door de zuidelijke Hoge Rijndijk gescheiden was van Rijnlands boezem bezuiden de Rijn, waterde oorspronkelijk alleen via het Spaarne op het IJ af, door sluizen bij Spaarndam. Vanaf 1492 waterde dit gebied ook af via het Spieringmeer, door sluizen bij Halfweg. In de 17e eeuw werden, teneinde de waterbeheersing op de strandvlakten te verbeteren, polders gevormd, die met behulp van windmolens werden bemalen.

In 1807 kwam bij Katwijk het Uitwateringskanaal klaar, dat een belangrijk aandeel ging nemen in de afvoer van overtollig boezemwater van Rijnland. De afwatering van dit boezemwater geschiedde op natuurlijke wijze, totdat in 1881 bij Katwijk een stoomgemaal met schepraderen in gebruik werd genomen. Hierdoor verkreeg het hoogheemraadschap

Rijnland een veel betere beheersing van het boezempeil. Dit was van het grootste belang voor de bloembollenteelt in de regio, die zeer afhankelijk was van een evenwichtige grondwaterstand. In 1954 werd dit stoomgemaal met schepraderen vervangen door een nieuw gemaal, bestaande uit centrifugaalpompen met een gecombineerde aandrijving van elektro- en dieselmotoren. In 1984 kwamen te Katwijk nieuwe uitwateringssluizen en een nieuwe voorboezem gereed.

De hoger gelegen gronden op de strandwal zijn boezemland, dat wil zeggen dat ze rechtstreeks, zonder bemaling, afwateren op het boezemwater (Rijnlands boezempeil = N.A.P. - 0,55). De lager gelegen gronden worden gevormd door de polders, die aan weerszijden en ten zuidwesten van de strandwal liggen. Ten noorden van de strandwal liggen achtereenvolgens van het zuidwesten naar het noordoosten: de Polder Hoogeweg, de Polder Boekhorst, de Polder Berg en Daal en de Lageveense Polder; deze laatste polder valt slechts voor een klein deel onder de gemeente Voorhout. Ten zuiden van de strandwal liggen achtereenvolgens van het zuidwesten naar het noordoosten: de Polder Elsgeest, de Luizenmarktpolder, de Roodemolenpolder, de Mottigerpolder en de Beekpolder. De polders handhaven een eigen peil. Ze ressorteren onder het Waterschap De Veen- en Geestlanden van het hoogheemraadschap Rijnland.

De Polder Elsgeest en de polders ten noorden van de strandwal, wateren via molentochten en boezemsloten af op de Haarlemmertrekvaart. De overige polders wateren, via molentochten, af op boezemsloten, zoals de Zandsloot en het Mallegat, die in verbinding staan met de Kagerplassen en de Haarlemmertrekvaart. Tot het begin van de jaren twintig werden de polders bemalen door polder(wind)molens met een scheprad. In de periode 1920-1940 werd de windbemaling in de meeste polders vervangen door elektrisch aangedreven vijzelgemalen. Zo werd in 1938 de Boekhorstermolen een stenen poldermolen met in-gebouwd scheprad, daterend uit 1737, afgebroken nadat hij was vervangen door een elek-trisch vijzelgemaal. In de Polder Hoogeweg en de Lageveense Polder, bleven de windschepradmolens in bedrijf en werden er extra gemalen geplaatst, die respectievelijk door een dieselmotor en een elektromotor werden aangedreven. Vanaf de jaren vijftig tot in het begin van de jaren negentig, werden de elektrische poldergemalen gemoderniseerd tot volautomatische gemalen.

De Hoogewegse Molen is gelegen in de gemeente Voorhout, aan de Dinsdagsche Wetering, op de grens met de gemeente Noordwijk. De molen, een wipmolen met scheprad, dateert uit 1652, maar werd 1711 grotendeels vernieuwd. De Hoogewegse Molen is eigendom van de Rijnlandse Molenstichting en kan in tijden van nood nog steeds worden gebruikt. De Lageveense Molen is gelegen in de gemeente Lisse.

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK

3.1. Ontginning en agrarisch grondgebruik

De hogere zandgronden van het strandwallenlandschap zijn vanaf ongeveer 4000 jaar geleden af altijd in min of meerdere mate bewoond geweest. De ontginning van deze gronden, die de basis vormde van het huidige Voorhoutse cultuurlandschap, had vermoedelijk vanaf de 10e eeuw plaats. De gronden werden geëxploiteerd volgens het hofstelsel. De gronden op de strandwal kregen een mengvorm van blok- en strookverkaveling en de hogere kleigronden kregen een blokverkaveling. Dit wijst op een vroege ontginning. De lager gelegen strandvlakten, zoals de Polders Boekhorst en Berg en Daal, werden in een later stadium ontgonnen en verkregen een strokenverkaveling, waarvan de verkavelingsrichting in het algemeen haaks lag op de richting van de strandwal.

Zoals de plaatsnaam Voorhout (Foranholte) reeds aangeeft, was de streek rond Voorhout oorspronkelijk bebost. Ook de plaatsnaam van het aangrenzende Noordwijkerhout wijst hierop. Op de binnenduinrand tussen Voorhout en Haarlem lag tot in de late middeleeuwen een uitgestrekt bos. Voorhout was aan de rand of 'voor' dit bos gelegen. Met de ontginning verdwenen de bossen, het eerst op de strandwal, later ook op de strandvlakten. Gedurende de 17e tot de 19e eeuw werden delen van de Voorhoutse strandwal opnieuw bebost, ondermeer door landgoedeigenaren, die in het geaccidenteerde landschap buitenplaatsen aanlegden. Voorbeelden hiervan zijn Bergendaal, ten noorden van de 's Gravendamseweg, en Schoonoord, tussen de Rijnsburgerweg en de Haarlemmertrekvaart, die beide omstreeks 1850 werden verkocht en afgebroken (zie 5.3).

Tot in de tweede helft van de 19e eeuw bestond het landbouwbedrijf in Voorhout voornamelijk uit veeteelt. De veeteelt was voor het grootste deel gericht op de melkveehouderij. Daarnaast werden er schapen en, in mindere mate, varkens gehouden. De weilanden waren gelegen in de polders aan weerszijden van de strandwal en de polders die ten zuidwesten van de strandwal liggen. De akkers waren gesitueerd op de weinig vruchtbare strandwal, waar het opbrengen van mest noodzakelijk was. In 1807 was 778 morgen in gebruik als weiland; 126 morgen was in gebruik als bouwland. Één Rijnlandse morgen bedroeg 0,85 hectare. Het aantal runderen bedroeg 675 en het aantal paarden 60. Rond 1850 was de verdeling van het grondgebruik als volgt: circa 70% was in gebruik als weiland, 15% als bos, 10% als bouwland en 2,5% was tuinbouwgrond. De bebouwing besloeg ongeveer 2,5% van de oppervlakte.

In de tweede helft van de 19e eeuw deden de bloembollenteelt en de intensieve tuinbouw hun intrede in Voorhout. Oorzaken hiervoor waren de agrarische crisis aan het einde van de 19e eeuw, die een stimulans vormde voor de invoering van innovaties op het gebied van de bollenteelt en de (glas)tuinbouw, en het beschikbaar komen van kunstmest op het einde van de 19e eeuw. Daarnaast bracht de aanleg van de spoorlijn, in 1842 (zie 4.4), grotere afzetgebieden binnen het bereik van de Voorhoutse agrarische sector. Van groot belang voor de bollenteelt was tevens het leggen van een goede technische en organisatorische basis. In 1860 werd hiertoe de Algemene Vereniging voor Bloembollencultuur opgericht, waarvan de afdeling Sassenheim-Voorhout in 1879 tot stand kwam, die in vervolgens in 1895 werd gesplitst. In 1927 werd er door de Rooms-Katholieke Land- en Tuinbouwbond in Voorhout een landbouwwinterschool opgericht.

Als gevolg van bovenstaande ontwikkeling vond er in de periode 1850-1910 een ingrijpende ontwikkeling plaats in het grondgebruik, die grote landschappelijke consequenties had. Het grootste deel van de bossen aan weerszijden van de Rijnsburgerweg, Herenstraat, Jacoba van Beierenweg en Loosterweg werd gekapt en de bodem tot N.A.P. afgegraven, om te kunnen dienen voor de bloembollencultuur. Om het zand te kunnen afvoeren werden er zandvaarten aangelegd. Dit afgraven van zand, het zogenaamde afzanden, vond vooral plaats aan de noordoostzijde van de Jacoba van Beierenweg. Ten oosten van de Loosterweg werd het laatste resterende complex binnenduinen (Oude Duinen) afgegraven. Ook hier werden er zandvaarten gegraven. Behalve de zandgronden, die werden afgezand ten behoeve van de bloembollenteelt, werd ook al een begin gemaakt met het omzetten van weiland in tuinbouwgrond. Deze omzetting had vooral plaats in het noordoostelijk deel van de gemeente, ondermeer in de Beekpolder. Het toenemende belang van de bollenteelt komt tot uitdrukking in de oppervlakte van de gemeente Voorhout die voor de bollenteelt werd benut. In 1886 werd 61 hectare met bollen beteeld, omstreeks 1900 bedroeg de oppervlakte bollenland 170 hectare.

Rond 1910 was het grondgebruik in vergelijking met de situatie in 1850 drastisch gewijzigd. Circa 50% bestond uit weiland, 40% uit bouwland of tuinbouwgrond en nog slechts 2,5% uit bos. De bebouwing nam inmiddels circa 7,5% in beslag. Het areaal bollenland nam toe tot 1930, toen met een oppervlakte van 436 hectare bollenland een hoogtepunt bereikt werd. De economische crisis, die rond 1930 inzette, leidde ertoe dat dit areaal aanzienlijk verkleind werd. In 1939 bedroeg de oppervlakte bollenland nog maar 245 hectare.

Vanaf de Tweede Wereldoorlog vond er een verschuiving plaats in het grondgebruik. De bollenteelt nam niet verder toe in omvang, maar werd deels verplaatst naar de hiervoor meest geschikte gronden, terwijl de minder geschikte gronden beschikbaar kwamen voor andere vormen van tuinbouw, al dan niet onder glas. In het zuidwesten werd een gedeelte van het agrarisch landschap opgeofferd aan de uitbreiding van de bebouwde kom van Voorhout.

In het voorontwerp Beheersplan Bollenstreek, dat in 1992 door de Provinciale Commissie Beheer Landbouwgronden Zuid-Holland werd opgesteld, wordt een groot deel van de polders Boekhorst, Hoogeweg, Elsgeest en de Roodemolenpolder bestemd als beheersgebied. Dit houdt in dat de agrarische bedrijfsvoering mede gericht wordt op doeleinden van natuur en landschap. Een deel van de Polder Hoogeweg wordt in het plan als reservaatsgebied bestemd, hetgeen inhoudt dat gestreefd wordt naar verwerving van het gebied door een terreinbeherende natuurbeschermingsorganisatie, waarbij gedacht wordt aan de Stichting Het Zuidhollands Landschap.

3.2. Niet-agrarisch grondgebruik

Reeds vóór 1850 was het grootste deel van de Oude Duinen op Voorhouts grondgebied afgegraven. Na 1850 en met name tussen 1880 en 1930 nam de afzanding van de strandwalgronden sterk toe ten behoeve van de bloembollenteelt. Om het zand af te voeren werden er brede zandvaarten aangelegd. Het zand werd met zandschuiten, via de Haarlemmertrekvaart, afgevoerd naar steden als Leiden, Haarlem of Amsterdam. In deze steden werd het zand benut ten behoeve van stadsuitbreidingen. Na 1880 werd het zand ook benut

als grondstof voor kalkzandsteenfabrieken, onder andere gelegen in de omgeving van Hillegom.

3.3. Visuele karakteristiek

Het huidige cultuurlandschap van de gemeente Voorhout valt in twee delen uiteen. Het eerste deel is gelegen ten noordoosten van de bebouwde kom van Voorhout en laat zich het best typeren onder de noemer van 'bollenlandschap'. Visueel wordt dit vertaald in een vlak, open landschap, bestaande uit bollenvelden, gelardeerd met bollenschuren en wat kassen. Dit landschap wordt doorsneden door een rechtlijnig patroon van zandsloten en bezit weinig opgaande beplanting.

Het tweede deel is gelegen rondom de bebouwde kom van Voorhout en bestaat uit de polders Boekhorst, Hoogeweg, Elsgeest en de Roodemolenpolder. Dit landschap, dat bestaat uit strandvlakten die ongemerkt overlopen in de jonge zeekleipolders van het estuarium-landschap, wordt gekenmerkt door een open weidelandschap, waarin nog enkele 17e eeuwse boerderijen en een wipmolen getuigen van de 'pré-bollenfase'.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Wegen

Het strandwallenlandschap is de oorzaak van het typische wegenpatroon dat in Voorhout wordt aangetroffen. Dit patroon bestaat uit evenwijdig op de strandwal, aan de voet van de Oude Duinen, lopende doorgaande wegen. Zij vormden de vroegste bewoningsassen, waartussen in de loop der tijd dwarsverbindingen naar omliggende dorpen werden aangelegd.

Door de Ambachtsheerlijkheid Voorhout liepen er, vóór de aanleg van de trekvaart tussen Haarlem en Leiden in 1657, twee doorgaande wegen, namelijk de Heerweg (nu: Rijnsburgerweg, Herenstraat, Jacoba van Beierenweg en Loosterweg) en de Elsgeesterweg. De twee, evenwijdig aan elkaar lopende, wegen liepen vanaf Rijnsburg in noord-noordoostelijke richting, op de strandwal aan weerszijden van de Oude Duinen, in de richting van Haarlem. Waar de Heerweg de Dinsdagsche Wetering kruiste, lag de Nagelbrug, later Schoolbrug genoemd. Na de aanleg van de bovengenoemde trekvaart, die deze wegen doorsneed, werd alléén in het verlengde van de Heerweg - of Voorhouterweg - een brug gebouwd, namelijk de Hooge- of Voorhoutse brug, waardoor de Elsgeesterweg zijn betekenis als doorgaande verbinding verloor.

De weg van Voorhout naar Noordwijk vormde een dwarsverbinding in het wegenpatroon. Deze weg liep, van Voorhout richting Noordwijk, langs de Dinsdagsche Wetering, via de Kwakelbrug, later Noordwijkerhoekbrug geheten, over de Dinsdagsche Wetering om na de Lage Weg de noordzijde van de Dinsdagsche Wetering tot Noordwijk te volgen. Na de aanleg van de trekvaart liep dezelfde verbinding, vanaf de Kwakelbrug richting Voorhout, over het jaagpad aan de zuidzijde van de trekvaart. Na de kruising met de Heerweg, die via de Hoogebrug over de trekvaart liep, vervolgde het jaagpad de noordoever van de trekvaart in de richting van Leiden. Via dit jaagpad, Leidse Vaart genaamd, verkregen dus zowel Noordwijk als Voorhout een korte wegverbinding met Leiden. De Hooge Brug op de kruising van de Haarlemmertrekvaart, de Leidse Vaart en de Heerweg fungeerde als een verkeersknooppunt. De herberg 'De Bonte Koe' was een pleisterplaats voor de passagiers van de trekschuit en de postkoets. Hier werden de paarden gewisseld.

Een andere dwarsverbinding werd gevormd door de weg tussen de binnenduinen van Noordwijk en Teylingen, de zogenaamde 's Gravendam. Later werd deze weg, die de Haarlemmertrekvaart kruiste door middel van de Piet Gijzenbrug, de 's Gravendamsche weg genoemd en het deel tussen de Loosterweg en Teylingen de Teylingenlaan.

Rond 1850 waren de doorgaande wegen: de Leidse Vaart; de voormalige Heerweg (Rijnsburgerweg, Herenstraat, Jacoba van Beierenweg en Loosterweg); de weg van Voorhout naar Sassenheim, die de voormalige Heerweg met de Rijksstraatweg verbond, namelijk: de Schuurweg (nu Engelse Laan) en de Zandsloot (nu Van de Bergh van Heemstedeweg); en de weg tussen Sassenheim en Noordwijkerhout over de Piet Gijzenbrug (respectievelijk de Teylingerlaan en de 's Gravendamseweg). Deze wegen waren destijds alle nog onverhard.

In de periode 1850-1900 werden de genoemde wegen met grind verhard, behalve de Rijnsburgerweg door de Polder Elsgeest. Ook werd een deel van de overige - lokale - wegen verhard, zoals de Achterweg (nu Frank van Borselenweg en Oude Herenweg) en de Heervoortschelaan (nu Johan Speelmanweg en Akervoorderlaan).

In de periode van 1900 tot aan de Tweede Wereldoorlog werden de meeste toen bestaande wegen bestraat. Parallel aan de westzijde van de spoorlijn werd, ten noordwesten van de Herenstraat, de Spoorlaan aangelegd. Verder werden nieuwe straten aangelegd, in verband met de dorpsuitbreiding, ten zuidwesten van de Herenstraat. In de dertiger jaren werd ten oosten van de gemeente Voorhout, op het grondgebied van de gemeente Sassenheim, volgens een nieuw tracé, rijksweg 4 van Amsterdam naar Den Haag (nu rijksweg 44) aangelegd. De Leidse Vaart en de weg van Sassenheim naar Noordwijkerhout verkregen hierop een aansluiting.

4.2. Wateren

De belangrijkste wateren in de gemeente Voorhout zijn de Dinsdagsche Wetering en de Haarlemmertrekvaart. Ze zijn vooral van belang voor de afwatering.

De Dinsdagsche Wetering, zo genoemd omdat zij op de eerste dinsdag van de maand 'geschouwd' (= geïnspecteerd) diende te worden, begint in Noordwijk en loopt in algemeen zuidoostelijke richting. Ten westen van Voorhout valt zij met ongeveer 700 meter van de trekvaart samen, waarna ze verder gaat tot in de ringsloot van de Hemmeerpolder. De Dinsdagsche Wetering is ontstaan door kanalisatie en doortrekking van een bestaand veenstroompje (zie 2.3). In 1968 werd het deel van de Dinsdagsche Wetering dat door het dorp liep, bij de aanleg van de wijk Schoonoord, vanaf de trekvaart tot aan de Dr. Schaepmanlaan gedempt. De brug, toen Schoolbrug geheten, werd toen gesloopt. De Dinsdagsche Wetering vervulde en vervult nog steeds een rol in de afwatering. Daarnaast had zij in het verleden een functie voor het vervoer van ondermeer mest en landbouwprodukten.

In 1656 verkregen de steden Haarlem en Leiden toestemming van de Staten van Holland om een trekvaart met 'trekpad' aan te leggen tussen Haarlem en Leiden. De aanleg- en exploitatiekosten werden door beide steden gedeeld. In februari 1657 werd het werk aanbesteed en in november van datzelfde jaar werd de trekvaart reeds geopend. Vanaf Noordwijkerhout volgde de Haarlemmertrekvaart, of Leidse Vaart, het tracé van de Voorhouter Wetering tot aan de Noordwijkse hoek. Vanaf dit punt maakte de trekvaart een bocht van 90 graden waarna zij over een afstand van ongeveer 700 meter met de Dinsdagsche Wetering samenviel. Vervolgens werd de trekvaart nieuw gegraven in zuidzuidoostelijke richting tot aan het Poelmeer, dat uitkwam op de Warmonderleede. Bijna drie eeuwen lang vormde de trekschuit naast de postkoets het belangrijkste middel van openbaar vervoer tussen Leiden en Haarlem. Na de aanleg van de spoorweg, in 1842, werd de trekschuit door de veel snellere stoomtrein verdrongen. Naast het personenvervoer, was de trekvaart van belang voor het vervoer per schip van zand (in verband met het afzanden van de strandwalgronden), mest, brandstof en landbouwprodukten. Tot slot had ze, en heeft ze nog steeds een functie als boezemwater.

4.3. Dijken en kaden

Doordat géén van de polders lager is gelegen dan het Rijnlandse boezempeil (= N.A.P. - 0,55), kan worden volstaan met lage kades, met een hoogte van N.A.P. +0, langs de Haarlemmertrekvaart en andere boezemwateren. Ten behoeve van de spoorlijn van Haarlem naar Leiden werd een spoordijk aangelegd die in Voorhout gemiddeld ruim een meter boven het maaiveld ligt.

4.4. Spoorwegen

Nadat in 1839 de eerste spoorwegverbinding in Nederland, namelijk die tussen Amsterdam en Haarlem, gereed was gekomen, werd deze lijn in 1842 doorgetrokken naar Leiden. Hierbij werd, zij het minder direct als op het traject Amsterdam-Haarlem, de trekvaart gevolgd. Er werd aldus een tamelijk westelijke route gevolgd, waardoor de lijn nogal ver verwijderd kwam te liggen van de relatief dichtbevolkte bewoningsas Hillegom, Lisse en Sassenheim.

In de gemeente Voorhout volgt de spoorlijn, vanuit de richting Haarlem, een zuidwestelijk tracé, dat parallel aan de trekvaart, over de noordwestelijke rand van de Lageveense Polder en de Polder Berg en Daal loopt. Vervolgens doorsnijdt het tracé de Boekhorsterpolder met een ruime bocht en gaat daarna het in zuid-zuidoostelijke richting verder door de Luizenmarktpolder richting Leiden. Ten zuidoosten van de spoorlijn werd in de Lageveense Polder en de Polder Berg en Daal langs de spoordijk een boezemsloot gegraven.

Aan de lijn, die in 1842 gereed kwam, kwamen op het grondgebied van de gemeente Voorhout twee haltes tot stand, één bij de 's Gravendamseweg ter hoogte van de Piet Gijzenbrug en één bij de Herenstraat in het dorp Voorhout. De halte bij de Piet Gijzenbrug, genoemd naar de brug over de Haarlemmertrekvaart, vanaf 1926 station Noordwijkerhout geheten, was een officieel station. De oprichting ervan vloeide voort uit een overeenkomst tussen graaf Van Bylandt en de Hollandsche Ijzeren Spoorwegmaatschappij (zie 5.2.2). Het station werd gebruikt door reizigers en goederentransporteurs, voornamelijk bloembollenhandelaren, uit Noordwijk, Noordwijkerhout, Sassenheim en Voorhout. In 1875 verrees een stationsgebouw met woning. Ook werd een klein rangeerterrein aangelegd. In 1945 werd het station opgeheven. Het stationsgebouw werd in 1965 gesloopt.

Nadat in 1845 het seminarie in Voorhout werd geopend, stopte de trein ook in het dorp Voorhout. De treinen stopten hier alleen op verzoek. In 1891 werd het een officiële halte en verrezen er wachthuisjes en dienstgebouwtjes aan weerszijden van het spoor. Verder kwamen er een verhoogde laad- en losplaats en een houten bergplaats. Hier werden ondermeer bloembollen op de trein geladen en werden kunstmest en brandstoffen, die per trein werden aangevoerd, gelost. In 1945 werd de halte Voorhout opgeheven. Alleen de laad- en losplaats bleef bestaan. De dienstgebouwtjes maakten in 1950 plaats voor een verbreding van de spoorwegovergang. In 1957 kwam ook een einde aan het goederenvervoer.

4.5. Openbare nutsvoorzieningen

In 1907 werd de gemeente Voorhout op het elektriciteitsnet aangesloten. In 1924 werd de gemeente aangesloten op het gasnet. Gas en elektriciteit werden betrokken van de gemeente Leiden. In 1929 werd het Gemeentelijk Waterleidingbedrijf opgericht. Dit bedrijf bezat hoofdpompstations waarmee het zelf water won en distribueerde in de eigen gemeente en in een deel van de gemeente Noordwijkerhout.

Tegenwoordig geschiedt de leverantie van gas, elektriciteit en water door de NV Energie- en Watervoorziening Rijnland, gevestigd te Leiden.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

In de gemeente Voorhout zijn twee kernen gelegen, namelijk het dorp Voorhout en de buurt Piet Gijzenbrug. De eerste ontginningen op het grondgebied van de gemeente Voorhout hadden in de 10e eeuw plaats op dezelfde strandwal waarop ook Sassenheim, Lisse en Hillegom zijn gelegen (zie 3.1). De lineaire bebouwing die zo ontstond, werd ontsloten door de voormalige Heerweg: nu de Rijnsburgerweg, Herenstraat, Jacoba van Beierenweg en Loosterweg.

De omvang van de Voorhoutse bevolking in vorige eeuwen was bescheiden. In 1514 telde de Ambachtsheerlijkheid 40 haardsteden. In 1632 waren het er 54 huizen en in 1732 75.

Aan het begin van de 19e eeuw vormde de landbouw in Voorhout het belangrijkste middel van bestaan. De veeteelt, waaruit de landbouw grotendeels bestond, was wat betreft arbeids- en grondbehoefte een relatief extensieve bedrijfsvorm. De opkomst van de bollenteelt, die in de tweede helft van de 19e eeuw vanuit het noordoostelijk deel van de gemeente oprukte, en het gereedkomen van de spoorlijn Haarlem-Leiden in 1842 (zie 4.4), die deze ontwikkeling mede mogelijk maakte, had tot gevolg dat de bestaansmogelijkheden in Voorhout toenamen. Daardoor kon ook de bevolking groeien. Voorhout bleef tot in de jaren zestig een overwegende agrarische gemeente. In 1947 werkte nog 60% van de mannelijke beroepsbevolking in de agrarische sector. Nadien ontwikkelde Voorhout zich steeds meer tot een woonforensengemeente.

Tabel 1. De bevolkingsontwikkeling van de gemeente Voorhout

jaartal	aantal inwoners
1795	331
1829	491
1837	507
1847	621
1860	877
1870	1.086
1880	1.091
1890	1.293
1900	1.571

jaartal	aantal inwoners
1910	2.125
1920	2.611
1930	3.196
1940	3.651
1950	4.167
1960	4.784
1970	6.431
1980	6.981
1990	9.887

Tot 1837, in de pré-industriële fase, nam de bevolkingsomvang nauwelijks toe. Na 1837 was er sprake van een behoorlijke groei, die overeenkomt met het algemene patroon in Nederland. Deze groei werd veroorzaakt door een hoog geboorteoverschot en de vestiging van een interne priesteropleiding (seminarie) in 1847. In het algemeen was er een klein tot nihil vestigingsoverschot; dit in tegenstelling tot veel andere gemeenten in de Bollenstreek,

waar de opkomst van de bollencultuur tot aanzienlijk vestigingsoverschotten leidde. In de jaren zestig van de 20e eeuw daalde het geboorteoverschot en was een vestigingsoverschot in toenemende mate verantwoordelijk voor de bevolkingsgroei. De aanwezigheid van het Seminarie Hageveld (tot 1923) en later van de Bisschoppelijke Nijverheidsschool, leidde aanvankelijk tot een aanzienlijke oververtegenwoordiging van de mannelijke bevolking.

5.2. Kernen

5.2.1. Voorhout

Het dorp Voorhout kan getypeerd worden als een strandwaldorp. Het is gelegen in de zuidwesthoek van de gemeente Voorhout. De huidige dorpskern werd gevormd als gevolg van een lineaire ontwikkeling langs de Heerweg, die leidde tot de samensmelting van drie kleine kernen die aan de Heerweg waren ontstaan. De eerste kern was gelegen op de plaats waar de Heerweg (nu Herenstraat) middels de Nagelbrug de Dinsdagsche Wetering kruiste. Dit was de logische overslagplaats voor vee en goederen. De tweede kern lag aan dezelfde weg, circa 400 meter naar het noordoosten. Deze kern, die Kerkbuurt heette, bestond uit de parochiekerk met omliggende bebouwing. Deze parochiekerk stond en staat vermoedelijk op dezelfde plaats waar in 988 een kapel of kerk werd gesticht, die door graaf Dirk II aan de Abdij van Egmond werd geschonken. Bij de kerk lag in de 17e eeuw een aanzienlijk huis met de naam Verlaen, naar de toenmalige eigenaren Van der Laen. Vermoedelijk was dit de vroegere woning van Gerard Nagel, die het in 1283 als Teylings leen opdroeg. Het huis werd bewoond door opeenvolgende Nagels, die schouten van Voorhout waren. Na de aanleg van de trekvaart van Haarlem naar Leiden in 1657, die de Herenstraat circa 100 meter ten zuidwesten van de Dinsdagsche Wetering kruiste, ontstond bij de zogenaamde Hoogebrug een derde kern die gevormd werd door de herberg annex 'Regthuis' De Bonte Koe.

De periode 1850-1910:
Rond 1850 vormde de woonbebouwing een - onderbroken - lint aan weerszijden van de Herenstraat en langs de noordzijde van de Dinsdagsche Wetering, die loodrecht op de Herenstraat ligt. In de periode van 1850 tot 1910 had er, haaks op de zuidzijde van de Herenstraat een uitbreiding plaats, volgens een rechthoekig patroon. Dit betrof de aanleg en bebouwing van de Boerhaavestraat, Mgr. Broerestraat, Willem Botstraat en de Ter Haar Romeynstraat. Ook verrezen er in deze periode een aantal openbare gebouwen: In 1876 werd er een grote vierklassige openbare lagere school gebouwd aan de Herenstraat, tussen de Boerhaavestraat en de Mgr. Broerestraat. De oude parochiekerk, die sinds 1581 in het bezit was van de Hervormde gemeente, werd in 1809 in twee delen gesplitst. Het schip werd benut voor de katholieken en het koor voor de hervormden. In 1881 werden toren en schip van het Rooms-Katholieke gedeelte afgebroken om plaats te maken voor de neogotische Rooms-Katholieke Bartholomeuskerk, die in 1883 werd ingewijd. Van de middeleeuwse parochiekerk bleef dus slechts het priesterkoor bewaard, dat in 1913-1914 werd hersteld, met een absis werd vergroot en van een houten torentje werd voorzien. In 1906 werd het zusterhuis en de Rooms-Katholieke meisjesschool gebouwd. In 1906 vond de bouw plaats van een nieuw raadhuis met burgemeesterswoning aan de Herenstraat.

De periode 1910-1945:
In de periode van 1910 tot 1945 werd de woonbebouwing aan weerszijden van de Herenstraat uitgebreid, en werden er diverse openbare gebouwen gerealiseerd. Rondom het eerder genoemde rechthoekig patroon werd de aanleg en bebouwing van de Dr. Kuyperlaan, de Prof. Nolensstraat en het Kievietspark gerealiseerd. Aan de noordzijde van de Herenstraat werden, eveneens volgens een rechthoekig patroon, de Julianalaan en de Berhardstraat aangelegd en bebouwd. Het merendeel van openbare gebouwen die uit deze periode stammen omvat scholen. In 1921 werd aan de Jacoba van Beierenweg een Protestants Christelijke school gebouwd, terwijl in 1929 een nieuwe R.K. meisjesschool werd opgetrokken. De oude meisjesschool werd bestemd als rusthuis met de naam Huize Agnes. In 1934 werd er een nieuwe R.K. jongensschool aan de Romeyn Ter Haarstraat gebouwd. In 1923 vertrok het Seminarie Hageveld wegens ruimtegebrek naar een nieuwe behuizing in Heemstede. In het pand vestigden zich vervolgens de broeders van Onze lieve Vrouw van Zeven Smarten, die er de Bisschoppelijke Nijverheidsschool met internaat in huisvestten.

De periode na 1945:
Na de tweede Wereldoorlog raakte de uitbreiding van het dorp in een stroomversnelling. De schaalvergroting van de nieuwbouw deed veel van het oorspronkelijk landelijk karakter van het dorp verloren gaan. Eind jaren zestig werd in de Polder Boekhorst, volgens het al eerder beproefde rechthoekige patroon, de wijk Schoonoord aangelegd, waarvoor een deel van de Dinsdagsche Wetering werd gedempt. Aan de zuidkant van het dorp verscheen een sportpark. In de tachtiger jaren werd een woonwijk gerealiseerd, ten oosten van de spoorlijn, in de Luizenmarktpolder. Hierdoor werden de tot dan toe schijnbaar natuurlijke grenzen, waarbinnen de dorpsbebouwing zich ontwikkeld had, namelijk de trekvaart in het oosten en de spoorlijn in het westen, overschreden. Ook verrezen er nieuwe openbare gebouwen: aan de Herenstraat werd een nieuw gemeentehuis gebouwd, terwijl het oude de functie van postkantoor kreeg. Aan de Leidse Vaart verrees de Katholieke Technische School, terwijl op de plaats van de Bisschoppelijke Nijverheidsschool het broederhuis Nieuw Schoonoord verrees.

5.2.2. Piet Gijzenbrug

De buurt Piet Gijzenbrug kan worden getypeerd als een (spoor) wegbuurt. Aan weerszijden van de stationsweg - zoals de 's Gravendamseweg vroeger ook wel werd genoemd ontwikkelde zich een lineair bebouwingspatroon.

De naam Piet Gijzenbrug werd ontleend aan de gelijknamige brug die over de Haarlemmertrekvaart lag en aansloot op de 's Gravendamscheweg (zie 4.1). Voordat in 1842 de spoorlijn tussen Haarlem en Leiden werd aangelegd, trad de Hollandsche Ijzeren Spoorweg Maatschappij (H.S.M) in onderhandeling met de grootgrondbezitter graaf Van Bylandt, over wiens grondgebied de spoorlijn gepland was. Wegens het ontbreken van een goede onteigeningswet deed de H.S.M. aan graaf Van Bylandt, in ruil voor het verkrijgen van de benodigde grond, een concessie. De H.S.M. kwam tegemoet aan de wens van graaf Van Bylandt om bij de Piet Gijzenbrug een halte op te richten. Deze halte, die in 1842 werd geopend, was vlakbij het Landgoed Bergendaal gelegen, waar graaf Van Bylandt woonde. Het station lag net op het grondgebied van de gemeente Voorhout, vlakbij de grens met de gemeente Noordwijk (zie 4.4).

In de tweede helft van de 19e eeuw, veranderden de weilanden aan weerszijden van de 's Gravendamseweg in tuinbouwgronden. Op de kop van de percelen die, in afwijking van de algemene verkavelingsrichting van de polder, veelal haaks op de 's Gravendamseweg liggen, verrezen kwekerswoningen. Dit gold vooral voor de Voorhoutse kant. De gunstige ligging ten opzichte van de spoorweghalte heeft hierbij zeker een belangrijke rol gespeeld.

In de periode van 1910 tot de Tweede Wereldoorlog werden er aan de Voorhoutse kant ten noordoosten van de 's Gravendamseweg brede zandvaarten haaks op de weg aangelegd. De bebouwing langs de 's Gravendamseweg werd vooral aan de Noordwijkse kant uitgebreid.

Na de tweede wereldoorlog breidde de bebouwing zich aan beide kanten van het spoor aanzienlijk uit. Dit betrof onder andere de bouw van een aantal grote bollenschuren.

5.3. Verspreide bebouwing

De periode tot 1850:
De ruïne Teylingen is gelegen in het noordoosten van de gemeente Voorhout, vlak tegen de grens met Sassenheim, aan de Teylingerlaan. Het vroegere slot Teylingen, waarvan nu slechts de ruïne resteert, dateert uit de 13e eeuw. Het was vroeger het middelpunt van een uitgestrekt grondbezit en diende mede ter beveiliging van de Hoge Rijndijk en de weg naar Haarlem. Het bestond uit een, door een gracht omgeven, zware ringmuur en een hoger woongedeelte of donjon, dat in een latere fase werd toegevoegd. Behalve het slot Teylingen hebben er in Voorhout verschillende buitenplaatsen en hofsteden gelegen, waarvan nu nog slechts poldernamen resteren. Dit waren ondermeer het kasteel de Boekenburg van de familie Van der Bouchorst (gelegen in het zuidwestelijk deel van de Polder Boekhorst), de buitenplaats Bergendaal (ten noorden van de 's Gravendamseweg), die bewoond werd door graaf Van Bylandt en die in 1857 werd verkocht en vervolgens werd afgebroken en de buitenplaats Schoonoord aan de Leidse Vaart die in 1845 plaats maakte voor het Seminarie Hageveld. Ten noordoosten van de spoorlijn, in de Polder Boekhorst, liggen terzijde van de Jacoba van Beierenweg een viertal boerderijen, daterend uit de 17e tot de 19e eeuw.

De periode na 1850:
Op vele plaatsen werden rond de eeuwwisseling typerende kwekerswoningen gebouwd, bijvoorbeeld aan de Engelse Laan. Aanvankelijk werden er houten bollenschuren bij gebouwd, die in de loop der tijd veelal door stenen schuren werden vervangen. Op het einde van de 19e eeuw werd er een aantal grote bollenschuren gebouwd, zoals Het Soldaatje en de bollenschuur met aangrenzende woonhuizen van C. Colijn & Sons, beide gelegen aan de Jacoba van Beierenweg. Na de Tweede Wereldoorlog had er een verdere schaalvergroting plaats. De bollenschuren werden groter en uit andere materialen opgetrokken dan hun voorgangers, namelijk van golfijzer in plaats van baksteen.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden,* (13 delen + suppl. Gorinchem, 1839-1851).

- Beekman, A.A., *De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven.* ('s-Gravenhage, 1948).

- *Een beeld van het zuid-hollandse landschap. Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland.* (6 delen. z.p., 1981-1988).

- *Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart.* ('s-Gravenhage, 1967).

- *Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari .... C.B.S.* ('s-Gravenhage, 1950-heden).

- Dijksterhuis, R., *Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940.* (proefschrift, TH Delft, 1948).

- Don, P. (red.), *Kunstreisboek Zuid-Holland 8e dr.*, (Weesp, 1985).

- *Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938. Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening.* (Den Haag, 1938).

- Fruin, R. (red.), *Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV.* (Leiden, 1866).

- Fruin, R. (red.), *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII.* (Leiden, 1976).

- *Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken* [z.j. z.p.].

- Hendrikx J.A. *De ontginning van Nederland. Beschrijving van het ontstaan van de agrarische cultuurlandschappen in Nederland.* (Utrecht 1989)

- *Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland . Enige opstellen over de geschiedenis.* ('s-Gravenhage, 1976).

- Kley, J. van der (red.). *Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen.* (Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel, 1967).

- Kroon, A.W., *Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie.* (Amsterdam, 1862).

- *De molens van Zuid-Holland.* (Den Haag, 1980).

- Mulder, G.J.A. (red.), *Handboek der geografie van Nederland.* (6 delen, Zwolle, 1949-1959).

- Oerlemans, H. *Landschappen in Zuid-Holland.* (Den Haag, 1992)

- *De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938. Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland.* (2 delen, Arnhem, 1948).

- Provinciaal Verslag. *Verslagen gedaan door de gedeputeerde staten aan de staten der provincie Zuid-Holland over de jaren 1850-1940.*

- *Provinciale Almanak voor Zuid-Holland.* (Alphen aan den Rijn, 1889-1992)

- *Register van beschermde monumenten.* (Zeist, 1989).

- *Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947* (Leeuwarden, 1950).

- Steegh, A., *Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart. 2e dr.*, (Zutphen, 1985).

- Teixeira de Mattos, L.F., *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland.* (16 delen, 's-Gravenhage, 1906-1961).

- *Tuinbouwatlas van Nederland [± 1941]. Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.*

- Vermooten, M. en Smit, T., *Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland.* (Hapert, 1989).

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th., *Bibliografie van de historische geografie.* (Wageningen, 1989).

- *Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland.* ('s-Gravenhage, 1915).

- Wallenburg, C. van, *De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000.* (Wageningen, 1966).

- Witkamp, P.H., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland.* (Tiel, 1877)

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf.* (Arnhem/Nijmegen, 1895).

- Wiggers, A.J.e.a. (red.), *Grote Winkler Prins; Encyclopedie in twintig delen.* (Amsterdam, 1973-1975).

- Zonneveld, J.I.S., *Tussen de bergen en de zee; de wordingsgeschiedenis der lage landen* (vijfde druk). (Utrecht, 1980).

Regionaal/lokaal:

- Bergman, J.J. *"Donder en blixem" op Bergendaal. In: Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en Rijnland, 1972, blz. 121-138.* (Leiden, 1972).

- Bicker Caarten, A. *Stenen poldermolens in Rijnland. Bijdrage tot de kennis van de windwatermolens in het hoogheemraadschap van Rijnland.* (Zaltbommel, 1981).

- *Bodemkaart van Nederland, Schaal 1:50 000. Toelichting bij de bladen 30 West 's-Gravenhage en 30 Oost 's-Gravenhage. Stichting voor bodemkartering,* (Wageningen, 1982).

- Fockema Andrae, S.J., *Het hoogheemraadschap van Rijnland; zijn recht en zijn bestuur van den vroegsten tijd tot 1854.* (Leiden, 1934).

  Fockema Andrae, S.J. e.a., *Kastelen, ridderhofsteden en buitenplaatsen in Rijnland.* (Leiden, 1952).

- Hulkenberg, A.M. *Teylingen.* (Alphen aan den Rijn, 1984)

- Mooy, W. de. *Uit Voorhouts verleden.* (Voorhout, 1964).

- Steur, A.G. van der. *Een demografische, agrarische en sociale statistiek van de steden en dorpen in het kwartier van Leiden uit de jaren 1807-1808. In: Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en Rijnland, 1965, blz. 184-196.* (Leiden, 1965).

- *De uitwateringssluizen van Katwijk 1404-1984. Hoogheemraadschap van Rijnland.* (Leiden, 1984).

- Voorhout. *Een studie van de sociaal-economische structuur en de stedebouwkundige problemen* (±1957).

- *Landbouw-Economisch Instituut, Instituut Stad en Landschap van Zuid-Holland en Economisch-Technologisch Instituut voor Zuid-Holland.* [z.p].

- *Voorontwerp beheersplan voor het beheers- en reservaatsgebied Bollenstreek* (maart 1992).

- *Provinciale Commissie Beheer Landbouwgronden Zuid-Holland.* (z.p).

- *Warmenhoven J. Voorhout in grootmoeders tijd.* (Zaltbommel, 1986).

GERAADPLEEGDE KAARTEN:

- Balthasars, Floris. *Kaart van het hoogheemraadschap Rijnland 1615.*

- Kuyper,J., *Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland 1869.*

- *Topographische en Militaire Kaart van het Koningrijk der Nederlanden, schaal 1:50 000, blad 30 II, verkend in 1850/51.*

- *Chromotopografische Kaart des Rijks, Schaal 1:25 000, bladen 402 en 383, gedeeltelijk herzien tot 1912.*

- *Topografische Kaart van Nederland schaal 1:25 000*
  Blad 30E: uitgave 1946, 1957, 1981, 1989
  Blad 30F: uitgave 1946, 1957, 1981, 1990.

Figuur 1a.

Gemeente Voorhout

schaal 1 : 300.000

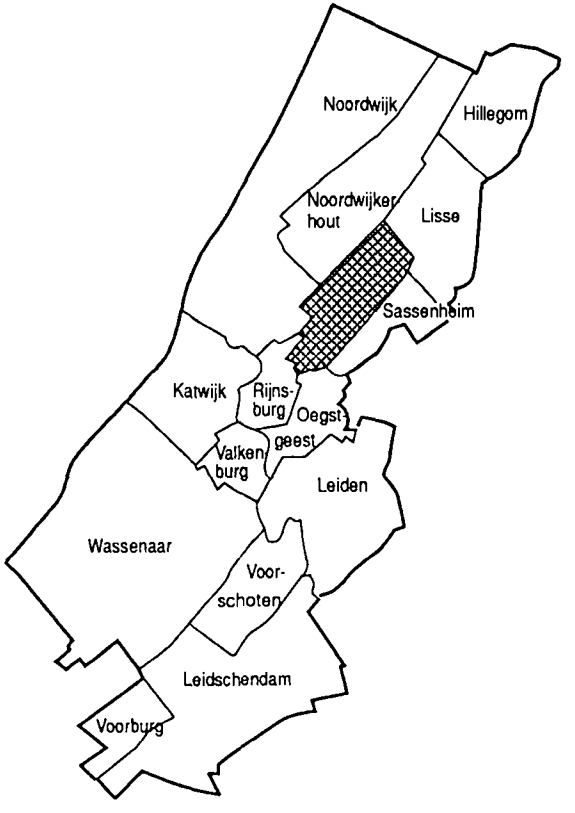

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG Gem.gr '94

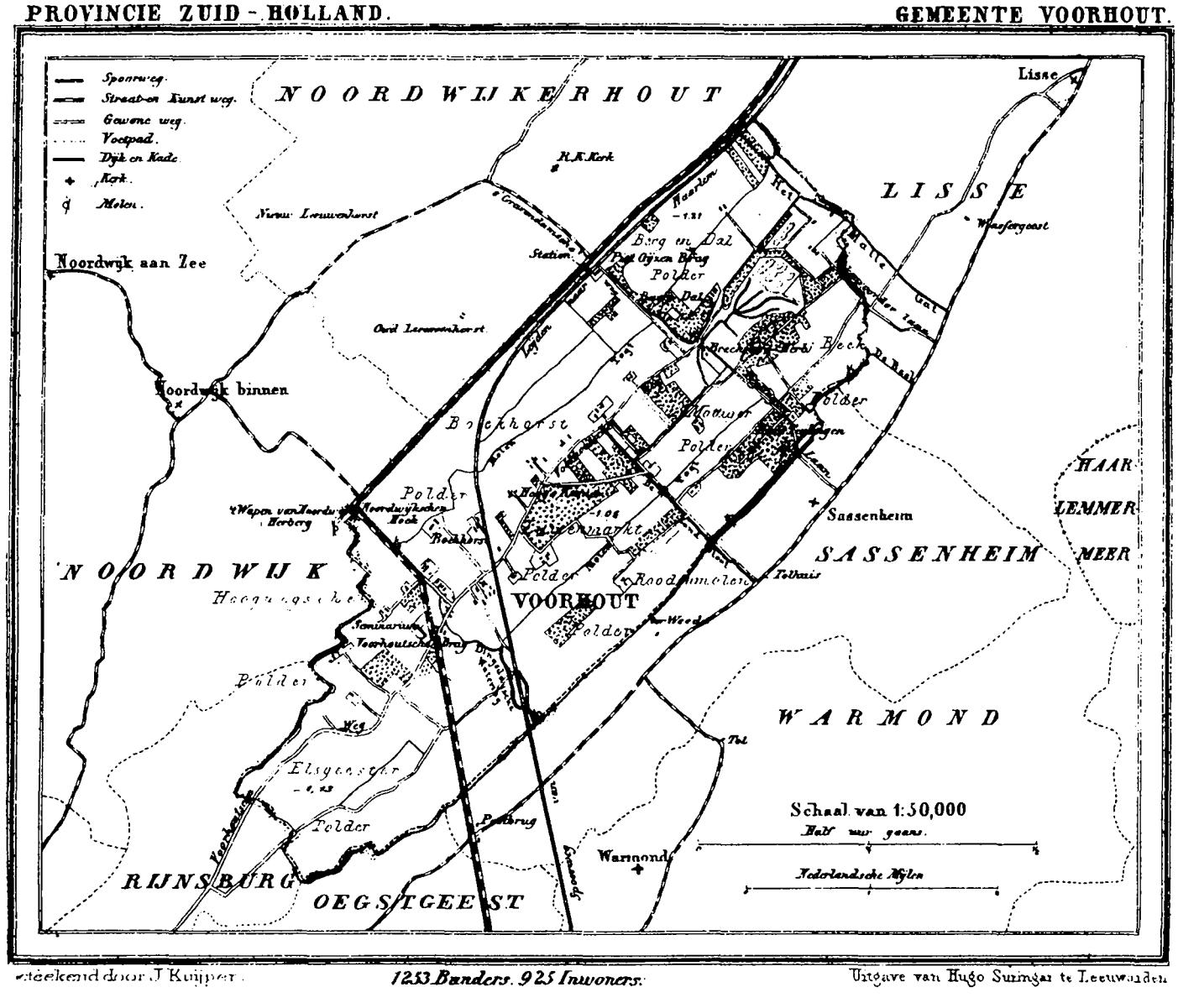

Figuur 2. De gemeente Voorhout circa 1870. Uit de Gemeente-atlas van J. Kuyper (1869).

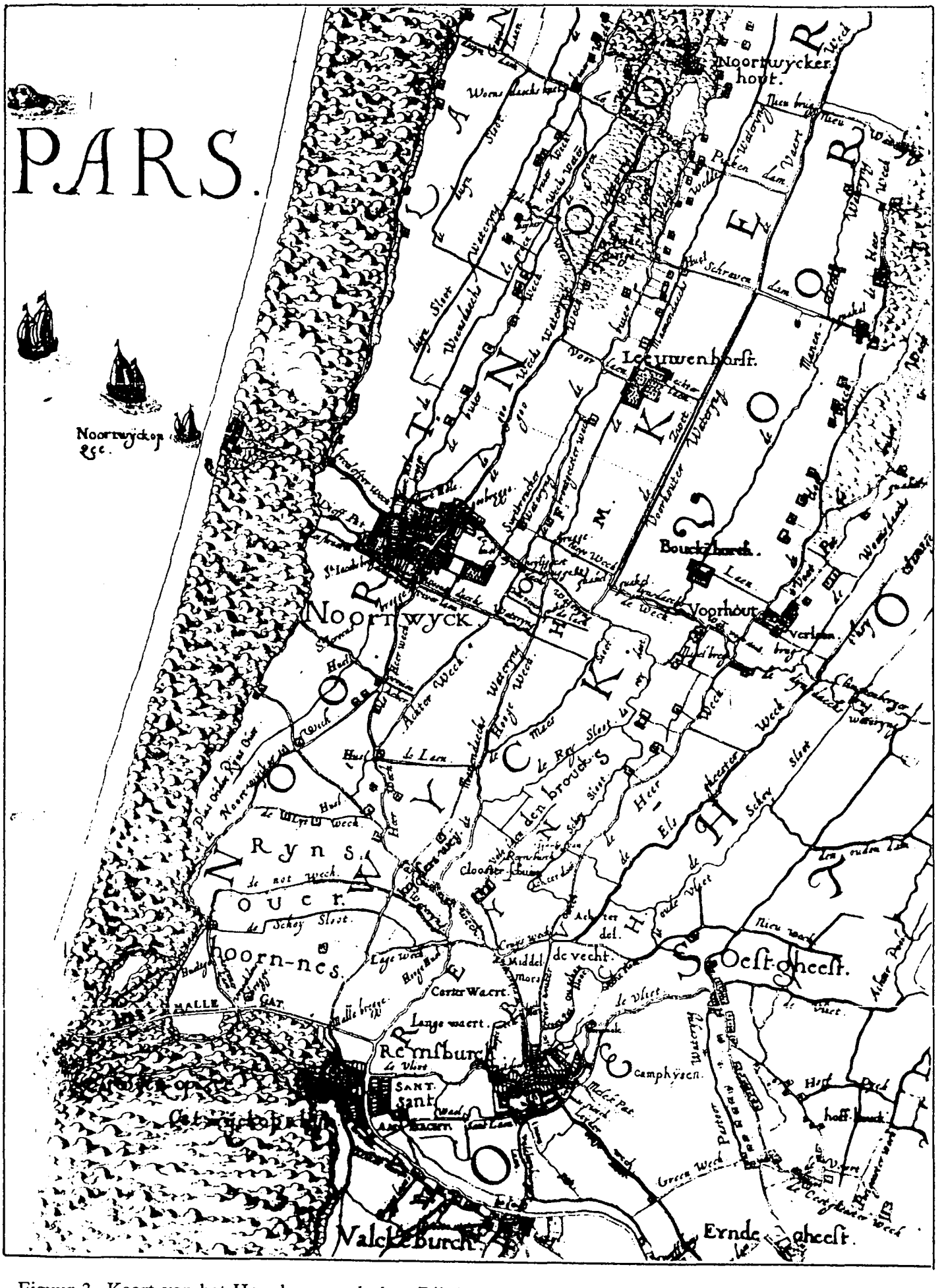

Figuur 3. Kaart van het Hoogheemraadschap Rijnland van 1615 (uitsnede), door Floris Balthasars.

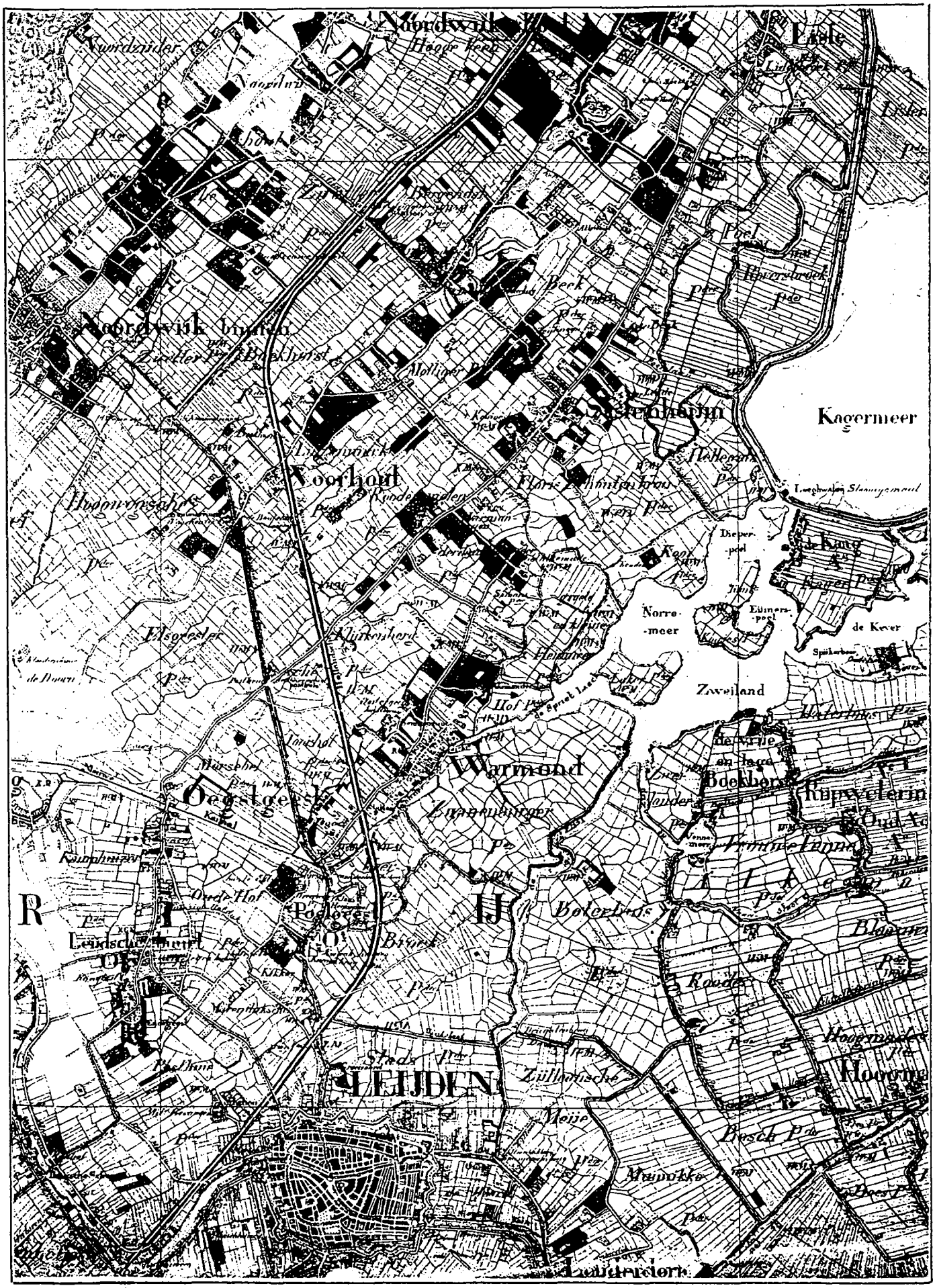

Figuur 4. Voorhout circa 1850. Uitsnede topografische kaart 1:50.000, bladnr. 30 II (1850/51).

Figuur 5. Voorhout circa 1910. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnr. 402 en 383 (1912).

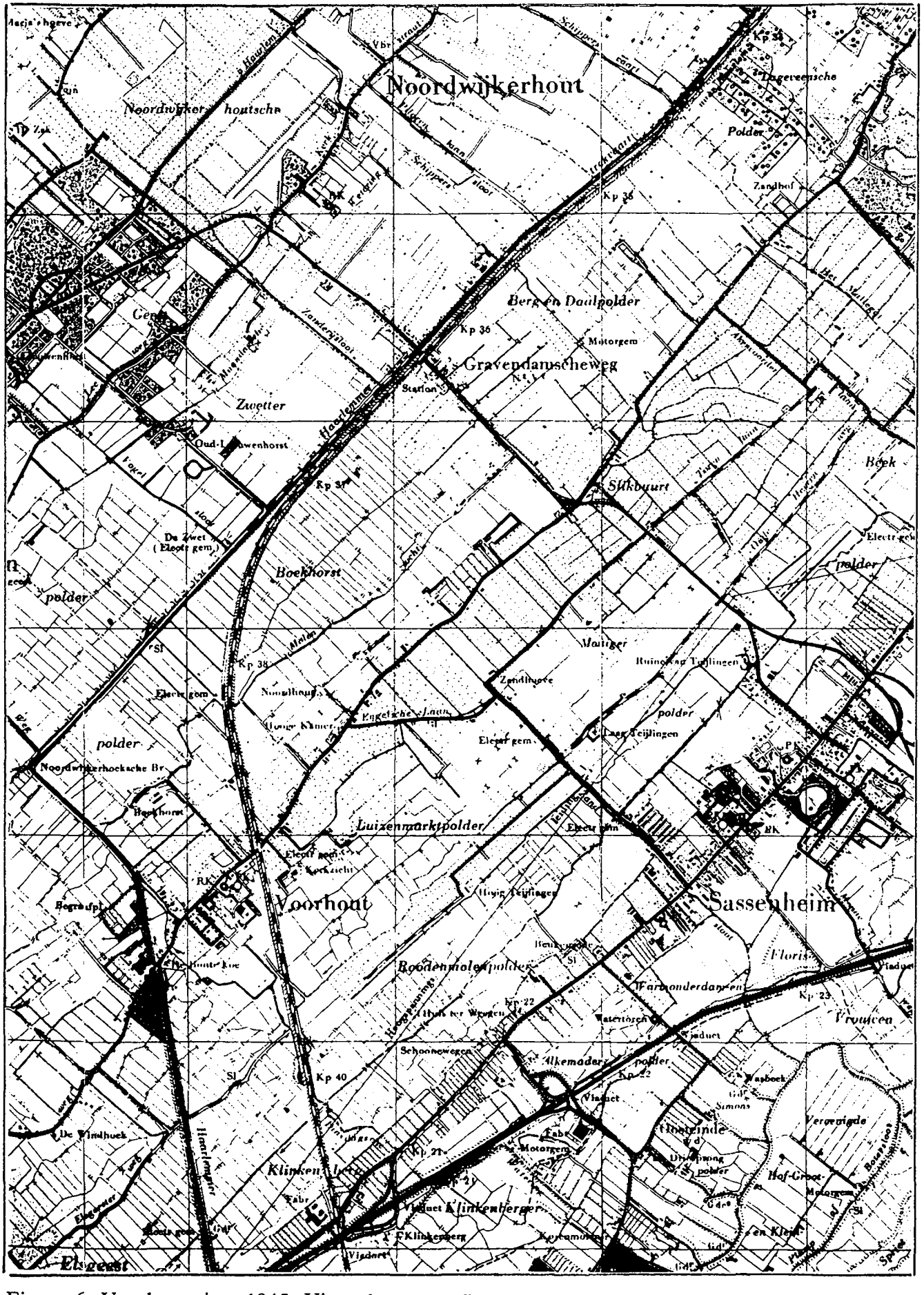

Figuur 6. Voorhout circa 1945. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnr. 30 F (1946).

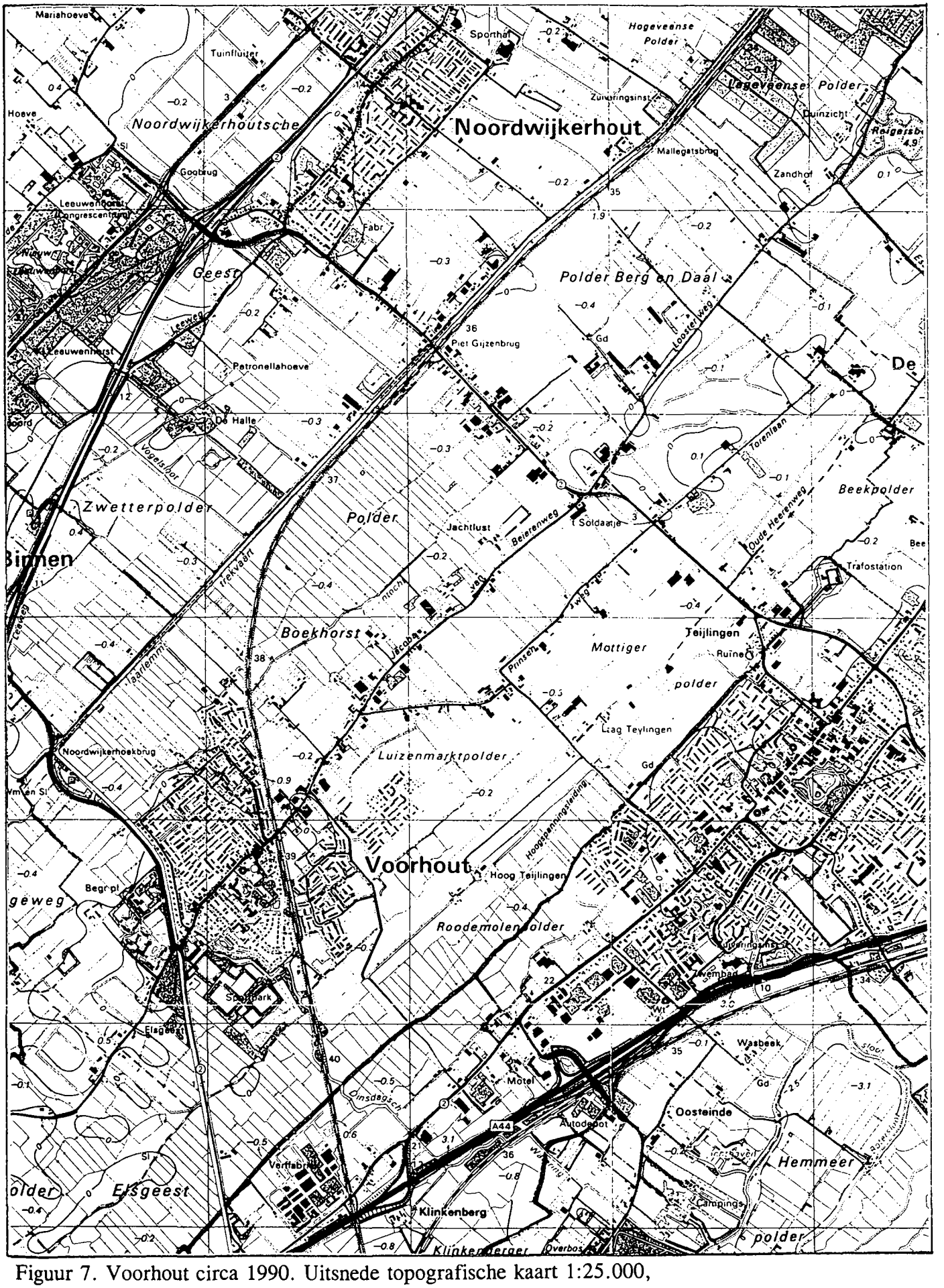

Figuur 7. Voorhout circa 1990. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnr. 30 F (1990).

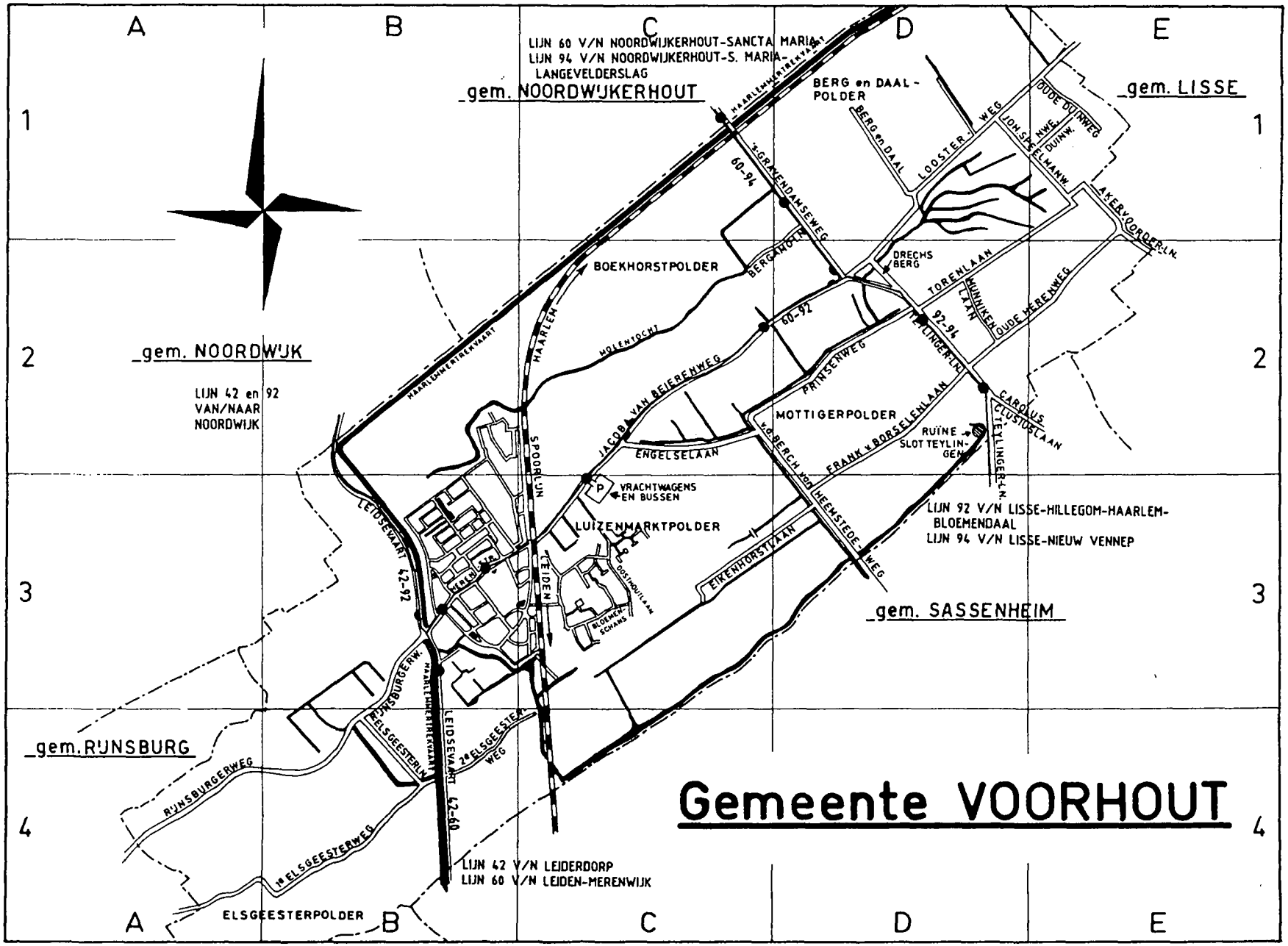

Figuur 8. Straatnamenkaart van Voorhout.

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEN

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door Nijverheid, Handel en Industrie: ±1850 ±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

1900 Weg, eventueel met jaar van opening

1900-1930 Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

1900-1930 Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

S Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

1900 Waterloop, eventueel met jaar van opening

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90.102/14

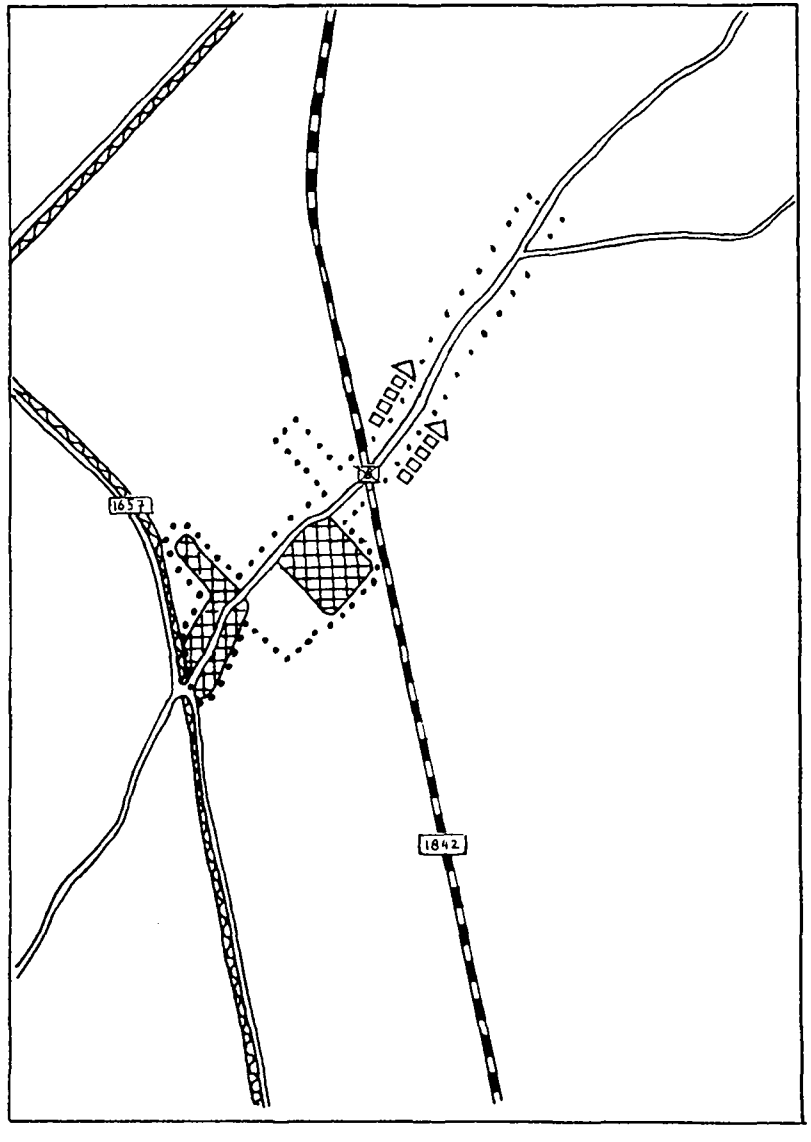

Figuur 9. Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Voorhout in de periode 1850-1945 (voor verklaring zie legenda).

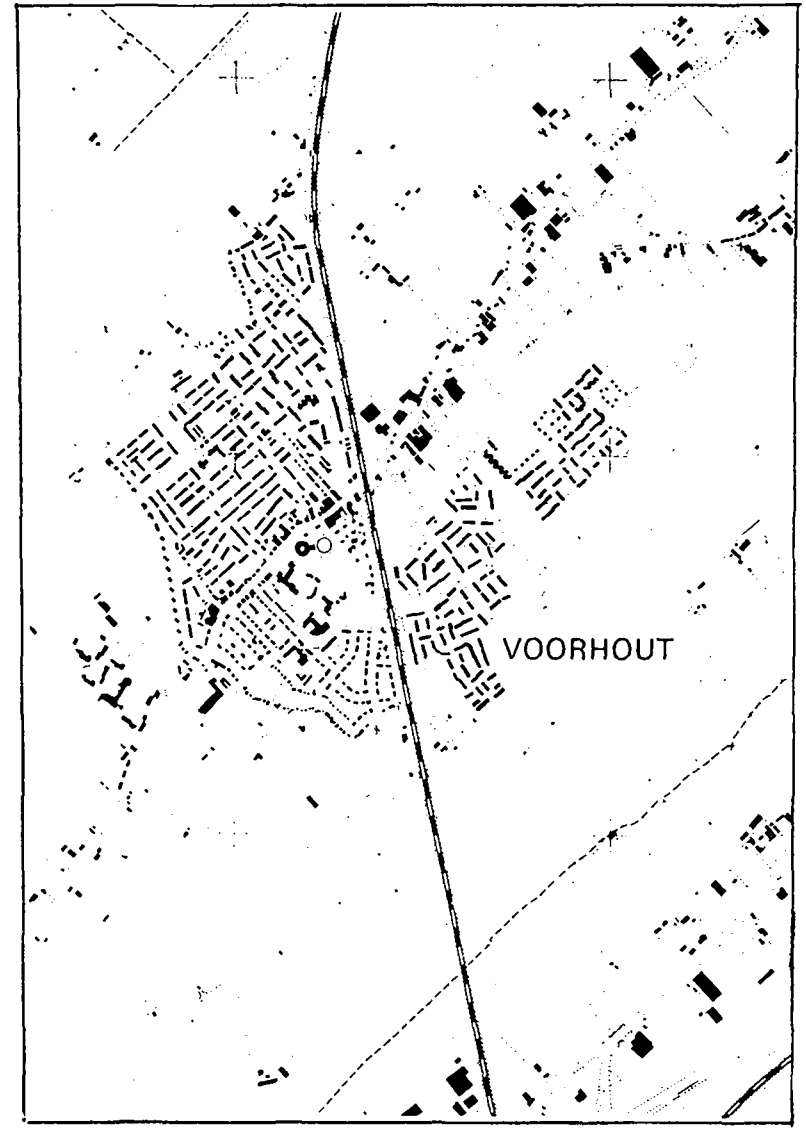

Figuur 9a. Voorhout anno 1989 (ter vergelijking).

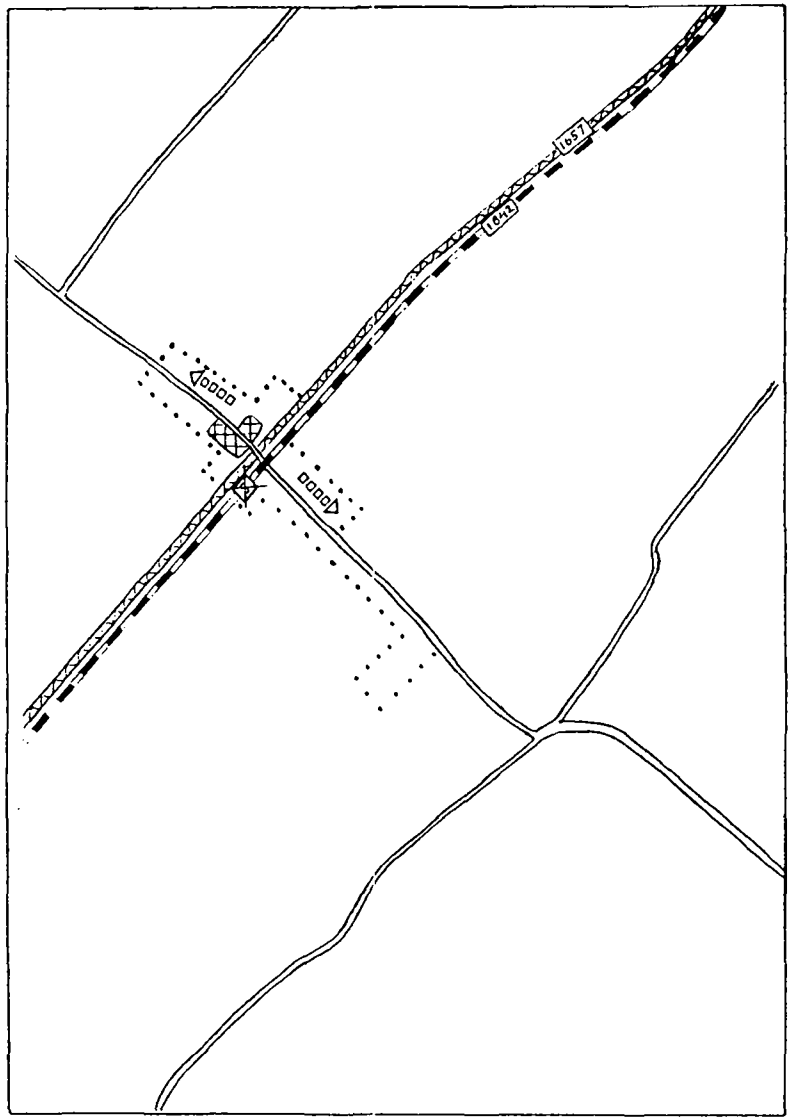

Figuur 10. Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Piet Gijzenbrug in de periode 1850-1945 (voor verklaring zie legenda).

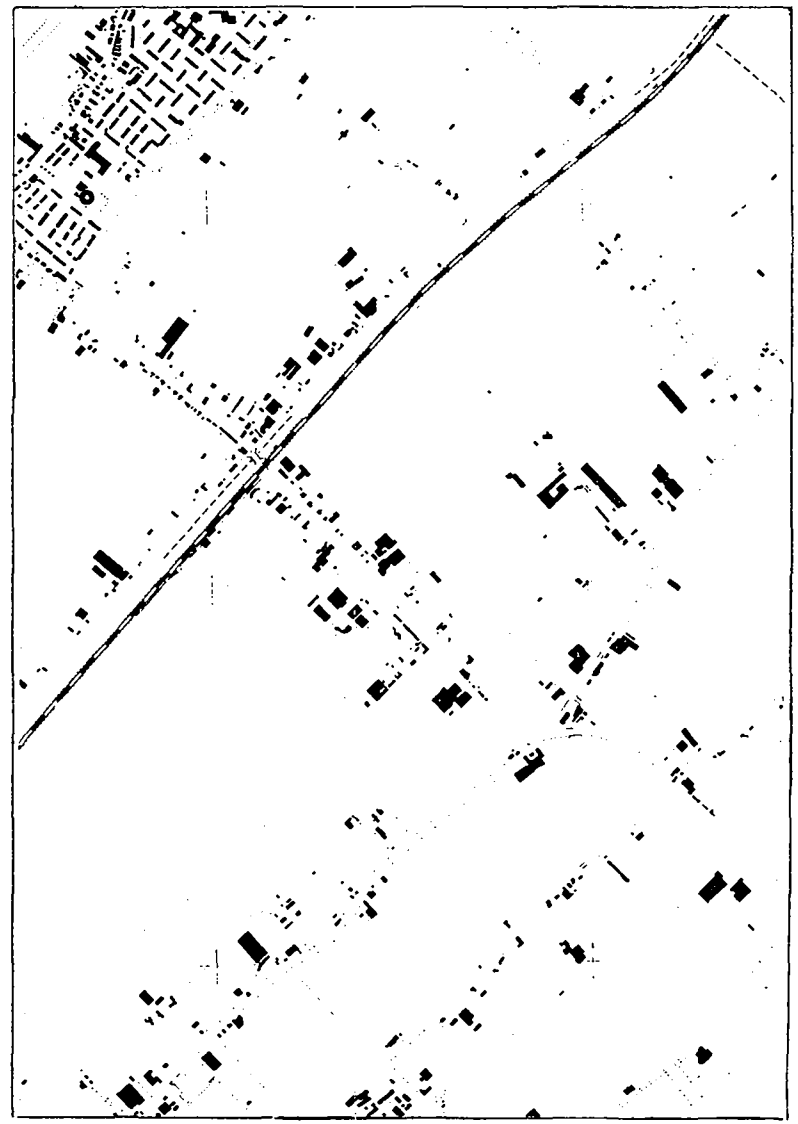

Figuur 10a. Piet Gijzenbrug anno 1989 (ter vergelijking).

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK VAN DE GEMEENTE VOORHOUT

Inleiding

Voorhout is een strandwallendorp, waarvan de bebouwing zich vanouds concentreerde langs de huidige Jacoba van Beierenweg-Herenstraat-Rijnsburgerweg. De voornaamste bebouwing bevond zich aan de Herenstraat en de oostelijk daarvan gelegen Kerkweg en Boerhaavestraat.

Dorpsbebouwing

Gedurende de MIP-periode was in de kern van het dorp vrijwel alleen sprake van verdichting van de bebouwing langs de reeds bestaande structuur. Omstreeks 1900 werden enkele rijtjes arbeiderswoningen gebouwd aan de noord-westelijk van de Herenstraat gelegen Boekhorstlaan (zogenaamde "mansardekappen"). Uit dezelfde tijd dateren ook verschillende boerderijen aan deze laan.

Bijzondere bebouwing

Aan de Herenstraat staan in het hart van het dorp een neogotische R.K. kerk uit 1883 en een pastorie uit het eerste kwart van deze eeuw. Voorheen maakten de gebouwen deel uit van een groter complex, waartoe tevens behoorden een kloostergebouw en een meisjes- en een jongensschool. Helaas werden deze nog niet zolang geleden gesloopt.

Monumenten van bedrijf en techniek

In het gebied ten oosten van de spoorlijn Haarlem-Leiden kwam omstreeks 1900 de bollenteelt tot ontwikkeling. Bollenbedrijven zijn te vinden langs de Jacoba van Beierenweg, de Engelselaan, de Prinsenweg-Torenlaan en de Frank van Borselenlaan-Oude Herenweg.

Naoorlogse bebouwing

Het bebouwingsbeeld van Voorhout veranderde eerst na de Tweede Wereldoorlog. Uitbreidingen kwamen tot stand in het gedeelte tussen de spoorlijn en de Haarlemmertrekvaart en recentelijk werden ook woningen gebouwd aan de oostzijde van de spoorlijn.

Stedebouwkundige typologie

Van de gemeente Voorhout is geen stedebouwkundige typologie gemaakt, omdat er in de periode 1800-1945 alleen verdichting en uitbreiding van de kernen langs de reeds aanwezige structuur heeft plaatsgevonden.